

„ВАЗОВАТА” РУМЪНИЯ

Бистра ГАНЧЕВА

Sans attirer pour longtemps l'attention d'Ivan Vazov, la Roumanie a joué un rôle spécial dans sa vie personnelle et artistique:

- ses premières poésies et ses trois premiers livres y ont été publiés;
- quelques-unes de ses idées générales sont formées parmi de nombreux compatriotes habitants la Roumanie cette époque (un grand nombre de nos phénomènes nationaux ont eu besoin du milieu étranger pour devenir soi-même – un paradoxe qui exige son explication);
- des traits physiologiques du poète, évolués en Roumanie, sont restés invariables toute sa vie;

- les relations entre les émigrés bulgares et la société roumaine ont été présentés par ses œuvres avec fidélité;

- l'aide discrète de quelques hommes politiques roumains (par exemple Ion Bratianu) a soulevé l'esprit de notre émigration et Vazov a exprimé la reconnaissance qui leur est due;

- après la chute de l'Insurrection d'Avril plusieurs révolutionnaires bulgares ont cherché abri au-delà du Danube. La Roumanie a été nommée par Vazov “la terre hospitalière de la liberté” – c'est un des rapprochements les plus étroits entre la patrie et un pays étranger.

Ce rapprochement devient encore plus catégorique dans le récit “Veliksin”. Son héros – poète, journaliste, homme public – se sentant Bulgare, appartient à la fois à la Bulgarie et à la Roumanie: il a vécu dans les deux capitales, son œuvre est créée en deux langues, son testament favorise des villes roumaines et bulgares. Veliksin n'est pas “partagé entre” les deux pays – au contraire, il en fait un tout. La construction du personnage historique et littéraire uni les éléments nationaux différents, remplaçant leur rivalité par égalité.

Le contexte roumain chez Vazov fait naître une vision patriotique plus large et générale, au-dessus des frontières historiques.

Mots clés: Idée patriotique, terre natale, terre hospitalière, frontière historique, vision générale, union des éléments nationaux différents.

Така формулираното заглавие насочва към по-широка тема – за небългарското (като отлики, граници, държави, история, култура) в творчеството на народния поет.

В първите Вазови стихосбирки чужденците са представени почти единствено чрез отношението си към България: те са или съпричастни към националната ни кауза и поради това възвеличени (Русия, отделни личности на Запад), или безучастни, враждебни и – заклеймени (политически фигури, институции). Възторгът или възмущението отвеждат към крайни обобщения, много от които отдавна принадлежат на миналото.

По-късно образът на „външния свят” у Вазов се разширява.

Той е пътувал немалко за времето си, посетил е страни, известни с изключителната си красота и с вековната си култура – Италия, Румъния, Русия, Швейцария. Налице са свидетелства как съсредоточено е наблюдавал и трайно е запомнял. И все пак, най-неизменно у него остава превъзходството на своето над чуждото¹. Вазов навсякъде „носи” родината в себе си и не се старае да я „остави настрана”, за да се предаде на новите си впечатления. Напротив, винаги търси – и намира – поводи да напомни за нея, да я изтъкне, да я съпостави, предимно в нейна полза. Дори природата – най-универсалния феномен – той дели на родна и „друга”, заявявайки за последната:

Чужда ми е... и аз съм чужденец ней. Дивил съм й се, но не съм я обичал. А България! Всичко ми е родно, близко до сърцето и душата... Всяка нейна красота ми е скъпа. И чини ми се, че никоя земя на света не е тъй красива – може би и това да е една от причините за моята егоистична любов към нея...²

На тази „егоистична” – нека я наречем „ограничено национална” – любов народният поет остава верен докрай. Дори да бе почувствал нейната елементарност, не би могъл да я изтръгне от себе си.

Два примера.

Първият се отнася до Русия – страната, която е обичал най-силно, несравнима според него с всички други поради освободителната й мисия. Намерил се обаче на нейна територия, той изпитва чувства, твърде различни от очакваните и предполагаемите.

Посветеният й пътепис „Извън България” е най-обемната Вазова творба от този жанр, свързана с чужда страна. Някои от наблюденията и размислите в нея и днес звучат съвременно: за Москва като възплъщение на „извечно руското”, за Петербург, обратно, като свидетелство за славянската възприемчивост спрямо Европа. Намерен е начин, въпреки ограниченията на политическата конюнктура, да се изрази нестихващата благодарност към Царя Освободител, оживяла сега като угризение пред саркофага му в Петропавловската крепост.

¹ Дори в елементарно количествен план заключенията се налагат от само себе си – от 65 Вазови пътеписа само 5 са „чуждоземни”.

² Ив. Вазов, *Събрани съчинения в 22 тома*, С., 1977, т. XI, с. 240.

И въпреки всичко – налице е снижена, дори в известна степен потисната чувствителност и отзивчивост на художника. Емоционалната съдържаност отдавна е била забелязана и е подчертавана тъкмо по времето, когато „Любовта на Иван Вазов към Русия” беше задължителна тема и на ученическите съчинения в България¹. Респектът, признанието, удивлението пред руската история и култура са все пак твърде далече от всеизвестното възторжено благоговение, с което Вазов обгръща дори името на любимата си страна – „име свято, родно, мило”. И не само политически са причините за това² – големият живописец на словото трудно отваря сърцето си и пред най-величествената гледка, ако тя не е българска, ограничавайки – дали съзнателно? – непосредствения израз на чувствата си.

Не е случайно, че днес престоят на Вазов в Русия се споменава не толкова заради „Извън България”, колкото заради романа „Под игото” – носталгичен „плод на изгнанието”, замислен и в по-голямата си част създаден в Одеса.

Вторият пример е стихотбирката „Италия”.

Появила се е в резултат на отдавна желано пътуване и на радостна среща със „страната на сонетите”.

В нея са налице немалко характерни черти на пътеписеца Вазов. Още поредицата заглавия на творбите очертава – или поне пунктира – изминатия път; явна е радостта от прекия контакт с толкова възпяваната страна; и беглият досег до природни или културни забележителности събужда истинско ликуване на духа. На пръв поглед стихосбирката като че се възправя срещу застъпваната тук теза.

И все пак тя я потвърждава.

И непрофесионалният прочит може да установи, че „изправилата се пред погледа” картина е донякъде със „стихнали функции” – че тя всеки момент може да отстъпи назад пред спомени от миналото, от древността, средновековието и Ренсана, да „отведе” към творци и шедьоври, към скъпи видения, живеещи у пътешественика далеч преди началото на пътуването.

В тези видения България заема водещо място.

Самото пристигане е „поздрав от родината”; преките сравнения с нея не са никак редки; „райската хубост” на известни италиански пейзажи не могат да стъписат виделия Балкана. Образът на България навлиза по вазовски – несмушаван от новите впечатления, с изконни права над тях, като непоклатим център на авторовата душевност. „Донесеното” в Италия – като предварителна нагласа, „наблюдателски устройства”, национална самоопределеност – живее редом, а някъде и „над” видяното в момента.

¹ Г. Цанев, *Иван Вазов. Във: История на българската литература*, С., 1976, т. III, с. 212.

² Вазов заминава за Русия – добре проучен исторически факт – по силата на политическа принуда. Прозападната ориентация на тогавашното правителство направила живота на последователния русофил проблематичен. Едва след две години той се връща в родината, при изричното уверение на министър-председателя Стефан Стамболов, че няма да бъде преследван за убежденията си.

Още една характерна черта – свързана с морско пътуване, стихосбирката почти не съдържа маринистични изображения. Вазовата нечувствителност към морето и предпочитанията му към планината са отдавна изтъквани – но не са правени много опити да бъдат изяснени. Едва ли това може да се направи с пълна сигурност. Но би следвало да се напомни, че и в българския национален пейзаж, особено във фолклорния, морето отсъства. Следвайки традицията, народният поет усвоява и тематичната ѝ ограниченост (А дали безкрайните равнинни пространства, които също не го привличат особено, не са сред причините за снизения му интерес към руския пейзаж?).

Допълнителен пример към приведените дотук може да бъде и единственият пътепис на Вазов за Букурещ – „При брега на Дъмбовица”.

Появил се е в резултат на пътуване, отдалечено с около 20 години от младежките престои на автора в Румъния.

Това е един от малкото негови текстове, съдържащи обобщаваща характеристика за „нашите съседи и добри приятели румъните”. В общи линии тя следва традициите на Възраждането, установени и в съвременните изследвания:

Отношенията между българи и румънци се формират и развиват в процеса на продължаващото от векове съжителство... Геополитическата обвързаност на населяваните територии, общата православна религия, интензивните стопански и културни връзки и особено общите политически интереси за национално-държавна еманципация спрямо Османската империя обуславят позитивния дух в двустранните отношения до 1878 г. Затова българският възрожденски печат и учебната книжнина през епохата на Възраждането дават преобладаващо положителна, макар и най-често периферна като цяло характеристика на румънците и Румъния¹.

В „Край брега на Дъмбовица” не е трудно да се доловят характерните национални акценти на всеки Вазов пътепис. За величественото здание на Букурещкия Атенеум се говори с възторг, но и тук са намерени основания за „българска” гордост – поради паричната помощ на Евлоги Георгиев за построяването му:

Не знам румъните дали са имали свой патриот, който така великодушно да е дал парите си за делата на милостта и напредъка на отечеството им... Тоя единствен може би акт от щедрост в историята повдига в очите ни още по-горе високоблагородния лик на покойния и издава в него широчина на духа, една висша хуманност, неограничавана от никакви условности и лични симпатии...

---

¹ Бл. Нягулов, *Румънците и Румъния в българската книжнина (1878-1989)*. Във: *Балканските идентичности в българската култура*, С., 2003, с. 184-185.

Пример висок за подражание, но той е толкова висок, щото не може да намери последователи.¹

Прекрасният парк Чишмиджиу (у Вазов „Чешмежиу“), често свързан с модела на Версай, у нашия автор събужда други асоциации – за близката улица „Росети“ и за бедната квартира, в която млади български ентузиастични са работили за бъдещето на родината си. Свързани тясно – и в повечето случаи трагично – с националните задачи, те превръщат сиромашкия дом в „къс от българската история“. За Вазов тя е най-важното и най-„своето“ в румънската столица.

И така, независимо в коя страна се намира – в най-обичаната, най-възпяваната или най-близката – Вазов остава непроменен. За него „родина“ и „чужбина“ са не само различни, но и несъотносими, разделени от изконна ценностна граница.

Единствената страна, която може да доближи, а и – в много редки случаи – да прехвърли тази граница, е Румъния.

Без да се говори за „специално внимание“ към нея, в живота и творчеството на Вазов тя има особено място.

Че това е първата посетена от него страна, че в нея е направил няколко пътувания и е престоял дълго време, е немаловажен, но все пак не най-важен факт. По-съществено е друго – че тук са стартите му изяви като творец: публикувани са първите му стихотворения, издадени са трите му най-ранни стихосбирки, утвърждава се името му на поет, появяват се и критически мнения, макар намерили „мълчалив израз“².

Още по-важно е, че в Румъния Вазов нахвърля някои черти от облика си на художник, които ще останат непроменени пред 45-те години творчество, които му предстоят.

На първо място – пряката обвързаност на творбите с исторически събития:

– дебютната му стихосбирка „Пряпорец и гусли“ (Букурещ, 1876) откликва на небивалото и неповторено в историята ни надигане на националния дух в дните преди Априлското въстание; по-късно Вазов отново ще се върне към този феномен и ще го нарече „пиянство на един народ“ – една от трайните формули на националното ни битие;

– втората стихосбирка, „Тъгите на България“ (Букурещ, 1877), е свързана с крушението на надеждите и с ужаса от развилнелия се поробител;

– третата, „Избавление“ (Букурещ, 1878), е израз на ликуващата радост от настъпващото освобождение, възпелтенио в руската войска.

¹ Вазов, *Събрани*, с. 303.

² Любен Каравелов, всепризнат критически авторитет сред българската емиграция, имал навика да пише унищожителни сатири за самозвани поети. На препоръката да направи същото и с Вазов той отговорил: „Него трябва да го пазим“. Въздържането от отрицателна критика било възприето от чувствителния млад поет като окриляща похвала.

И трите възникват като непосредствен отклик на всенародна потребност и разкриват отзивчивостта на Вазовото слово спрямо възлови моменти от българския живот. Изострената национална чувствителност нерядко води поета до проникателни оценки и характеристикитки, някои от които са запазили валидността си вече повече от столетие. Което пък ще потвърди по-късно самооценката му като летописец на нацията:

На всичките трептежи на Балкана
история съм жива тук.

Първата глава от тази „жива история“ е написана в Румъния през 70-те години на XIX век.

Доколко самите Вазови текстове отбелязват тази истина?

Малобройни са преките свидетелства, че стихотворенията са се появили в чужбина¹. Нещо повече, преживяванията не зависят от националната си среда – „Разходка до Баняса“² и „Царят в Свищов“ са изпълнени с една и съща неудържима радост от настъплението на освободителната армия начело с императора. Възторженият певец, взрян в непосредствения си „обект на внимание“, не се „оглежда наоколо“ – и в Румъния, и в България той се чувства „на своя земя“.

Може би тази е главната причина за липсата на носталгични настроения и в трите стихосбирки. Доколкото е налице мъка по отечеството, тя се дължи не на разстоянието спрямо него, а на страданията му, видени сякаш „отблизо“. Единствената строфа, споменаваща за отдалеченост („Ако и да съм далече/ аз от тебе, Рай-Земя,/ ала никак туй не прече/ ти да ми си сè в ума“), е изхвърлена в по-късните издания³.

Още тук – изпреварващо спрямо идещия текст – трябва да се изключи обяснението, че географската близост с България отслабва копнежа по нея. Само след няколко години в повестта „Немили-недраги“ същото малко разстояние ще

¹ Някои от „Пряпорец и гусла“ са писани в Сопот. После са обединени със създадените в Румъния.

² Това е единственото заглавие в трите стихосбирки, в което се споменава румънски „географски обект“.

³ Само в изолирани случаи разграничението „свое-чуждо“ напомня за себе си. Обяснимо е, че това става по повод „изглед от планина“. „Сините Карпати“ спират погледа върху себе си, привличат, удивляват, но не предизвикват любов или преклонение у вгледания в тях чужденец. Синозната преданост към румънската природа ще изпитат само собствените й деца: *Поля мене чужди, гори непознати,/ цъфтете, цъфтете под тоз небосвод!/ Вий пълни сте с хубост, обилни сте с плод,/ вам нека се радват, нека ви обичат.../ Децата ви нека рай да ви наричат.../ Цъфтете, цъфтете, прекрасни страни!/ Но ваший вид ясен не може плени/ тогоз, кой е расъл във рая славянски,/ тогоз, кой е дишал въздуха балкански* (Ив. Вазов, *Събрани съчинения в 22 тома*, С., 1974, т. I, с.124). Чуждата природа остава с главното си предназначение – да напомни за родната.

бъде представено като „непреодолима пречка” пред тъгуващите за родината си хъшове.

Самите поетически текстове не акцентират върху това плътно сближение с румънската земя и не го обсъждат. По-скоро го приемат като обективна даденост и се осланят на него, без да се взират в самото него.

Причините за това не са персонално индивидуални и не са само литературни. За да се обяснят, следва да се припомни отдавнашната, но непокътната и днес формула на Тончо Жечев за ролята на чуждите градове в българската история:

Цариград е най-големият български град през XIX век. В легалния период на нашето движение той е негова „столица”, както по-късно Букурещ стана „столица” на революционното движение¹.

В тези две „столици на българското” протича нашият най-интензивен – и културен, и политически – живот. Родната атмосфера е най-сгъстена, дори когато в нея се разразяват гръмотевични бури. Характерно национални феномени сякаш се нуждаят от чуждото обкръжение, за да станат самите себе си.

Обяснението на такъв парадокс заслужава усилията ни.

В румънска – а и в турска – среда българската общност търси да се утвърди в условията на установена, функционираща социална структура – с действащи институции, с политическа и културна йерархия. Независимо какви са отношенията с чужденците – проблематични, хармонични или конфликтни – това са международни взаимоотношения, при които всяка от страните е със свой облик, име, значение, всяка е „под погледа” на другата. Българинът в Румъния – без да е, разбира се, „пълноправен” или „равнопоставен” член на обществото, все пак вижда себе си като социален *субект*, като значима единица. Както в Истанбул черковната борба легитимира статута на българската църква, а оттам на българското общество и народ, в Букурещ революционното движение очертава облика си в рамките на изградена – при липсваща собствена – политическа система.

Така, без националният ни статус изкуствено да се повишава, той в чужди условия парадоксално се нормализира – извежда се от гнетящата позиция на „непризнат”, „непознат”, „незнаен”.

Потвърждение на казаното намираме в повестта „Немили-недраги” – единственото значително произведение във Вазовата белетристика, чието действие протича почти единствено в чужбина. Браила, Букурещ, румънският дунавски бряг са „околната среда” на представените събития.

Изображението е конкретно, с характерното за Вазовата проза изобилие от детайли. Разкрита е цялата тежест на изгнаническия бит. Носталгията – за разлика от стихосбирките – тук вече заявява за себе си:

¹ Т. Жечев, *Българският Великден или страстите български*, С., 1985, с. 8.

...те ходеха често на брега на Дунава и гледаха зелените хълми на България. На, тя е там, усмихва им се, вика ги... Дунавът величествено и тихо се синее между тях като една бара. Една крачка само – и в нея са; един вик само – и ще ги чуе. Как е близо и как е далеко! О, Българийо, никога не си тъй мила, както когато сме във от тебе!”¹

Болката по недостъпното отечество не зависи дали то е „на хиляди километри” или „на една река” разстояние.

Поведението на гладните и студувачи неволници далеч невинаги е морално неуязвимо и може да предизвика смущение дори у сънародници („Срам те е да кажеш, че си българин”). Но в редица епизоди този „срам” получава обратен стойностен знак – например при осъждането на група хъшове за извършен обир.

Както би следвало да се очаква, в центъра на вниманието е блестящата реч на адвоката („... сам Ботев, нарочно дошъл от Галац”). Тя наистина изпълнява трудната задача да промени отношението към подсъдимите. Нуждата от средства за революционна чета с освободителна мисия в България; патриотизмът като тласък за деянието; характеристиката на извършителите (не крадци, а млади интелектуалци, необходими утре на свободната родина); готовността им да пожертват за високата цел нещо по-скъпо от живота си – своята чест и добро име²; надеждата да намерят разбиране и съчувствие в „гостоприемната земя на великодушните римски внуци” – всички съображения в пледоарията допринасят осъдителното действие да придобие чертите на подвиг. Но цялата преоценка би била твърде рискована, а може би и неуспешна, без отклика на публиката, приела възторжено думите на адвоката. Емоционалната вълна достига най-високо – до самата съдебна инстанция – с максимално смекчената присъда поради „облекчителни обстоятелства”. Моралното преосмисляне става „под погледа” и „с участието” на румънската среда.

Своеобразна персонализация на отношението към българите предлата краткият разказ „Улица „Братиано”. Непретенциозното му подзаглавие „Една шушка история” всъщност насочва към основна тенденция на текста – да бъде верен и на основни историческите факти, и на подробностите, свързани с тях³.

¹ Вазов, *Събрани*, т. VI, с. 117-118.

² И в други Вазови творби (например в „Под игото”) жертвата на честта се определя като по-трудна и по-благородна от жертвата на живота.

³ К. Велики, *Прозата на Иван Вазов – исторически източник на Българското възраждане и на румъно-българските отношения от този период*. Във: *Иван Вазов. Колоквиум. Проблеми на българската литература*, С., 1982, с. 231-233.

„Главен герой” на краткия текст е видният държавник Йон Брътиану, дълги години премиер на Румъния, който „...горещо съчувстваше на българите и гледаше през пръсти на революционната ни дейтелност в румънска земя...”¹

Историческото лице е представено не в политически, а почти изцяло в етичен план. Симпатията, приятелството, съпричастието са едва ли не единственият подтик в пробългарските действия на румънския министър, независимо от съпротивлението на опозицията, с която той не може да не се съобразява и която в крайна сметка му отнема властта: „Братиано падна скоро подир това... главно за своята българофилска политика...”.

Както често става в подобни случаи, и тук Вазовият текст апелира към чувството за дълг и предлага някоя улица в София да носи името на големия българолюбец: „Той заслужава тая чест. Кой знае, без Братиано нашата история може би да не беше такава, каквато е днес”.

Чрез „една шушка история” оживява цял период от българската история.

*

Румъния като пример на напредък се възприема най-вече в България.

За общество като нашето – без елитна прослойка, без висши институции, без утвърдени носители на социален авторитет, пребиваването в чужбина вече само по себе си осигурява някакво превъзходство над другите („бил в странство”, „ходил, та видял”, „обиколил света”). Чувството за такова превъзходство отличава не един литературен персонаж, показван понякога в хумористична светлина².

Типичен случай – Хаджи Смион от повестта „Чичовци” и романа „Под игото”.

Посещението в Молдова за него е „велика дата”. За отбелязване е, че легитимираното му превъзходство се осигурява не от Палестина (с която се свързва името „хаджи”), а с Румъния. Прездунавската страна е достатъчно „отвъд”, за да служи като пример, и достатъчно близо, за да се окаже достъпна.

Театралното представление на драмата „Геновева” в „Под игото” дава редица поводи на Хаджи Смион да изтъкне познанията си на „много видял” – за одобрение или раздражение на околните. Още видът на любителската зала го

¹ Вазов, *Събрани*, т. XIX, с. 116.

² Алековият Бай Ганьо – нарицателен пример на комично самопревъзнасяне – свързва високото мнение за себе си тъкмо с пътуванията из Румъния, за които се хвали и пред случайни познати: „– Твоя милост ходил ли си, обикалял ли си тъй повечко свят? – Ходил съм, бай Ганьо, доста. – Ии, ами аз що свят съм изръшкал! Ц...ц...ц!...Ти остави Едрене, Цариград, ами във Влашко! – Ти вярваш ли? – Туй Гюргево, Турну Магурели, Плоещ, Питещ, Браила, Букурещ, Галац – чакай да те не слъжа, в Галац не помня бях ли, не бях ли, – всички съм ги изредил” (Ал. Константинов, *Събрани съчинения в четири тома*, С., 1980, т. I, с. 111).

подтиква към сравнението „колко по-голям е Букурещкият театър от тоя“; изпълнителят на главната роля „не уважава публиката“, защото седи на канапето „... Гаче беше брат на княз Куза“; плачът на главната героиня, развеселил всички (ролята се изпълнява от мъж), служи за обяснение пред зрителите, че „плачът е голямо изкуство и че във Влашко плащат на нарочни жени да плачат над умрелите. Някой му изсъсква да мълчи и той изсъсква на другите, които го слушат...”

Това многократно показвано предимство има за българина и друго „предимство“ – не потиска с някаква гнетяща несъизмеримост, стоплено е от „домашна близост“. Съседната страна предлага смекчен вариант на вечните ни съпоставки с небългарското, водещи понякога до nihilистично самоподценяване.

Пестеливо изграден, но по-избистрен е образът на Румъния във връзка с Априлското въстание. Последните глави от романа „Под игото“ представят последиците от катастрофата, когато ужасът на оцелелите е дори по-страшен от скръбта по загиналите.

За всички, чийто живот виси на косъм, „Влашко“ се оказва единственото спасение:

- Къде отивате сега?
- Ще минем за Влашко (с.377)¹

- Ами ти къде ще идеш?
- Ще видя...
- Хай да те водим за Влашко (с. 368)

- Ти сега с какво намерение си, докторе? За накъде?
- За Влашко, разбира се (с. 414).

Най-точен, макар все така пестелив, израз на всеобщото упование дава главният герой Бойчо Огнянов в последните си размисли:

Той ще върви за Влашко, как да е ще допъпли, толкова души отиват. В Бяла черкова ще се крие като звяр, па може и да го издадат врагове, па и няма работа там... Във Влашко, във Влашко – гостоприемната земя на свободата, там ще може пак да работи нещо за България, додето заздравеят раните й... Там може да се диша свободно... На север, на север! (с. 381).

Силният емоционален порив довежда до пак така възторженото определение за Влашко като „гостоприемната земя на свободата“. Употребено не за първи път (срещнахме го в „Немили-недраги“ – в Ботевата пледоария – а и по-късно Вазов ще прибегне до него в пътеписа си за Букурещ), тук то е най-

---

¹ Вазов, *Събрани*, т. XIII.

автентично – защото е част от вътрешен монолог. Докато Русия е чакана *да дойде* като носител на свободата, в Румъния трябва *да се отиде*, за да се работи за освобождението. Налице е най-привлекателната разновидност на разделението „свое-чуждо”.

А ето че и самото разделение може да отстъпи на заден план или поне да изгуби нещо от традиционната си категоричност – родната и гостоприемната земя дотолкова да се сближат, че заедно и равноценно да се вградят в един човешки образ.

Това става в мемоарния разказ „Великсин” – кратък, не „широкоизвестен”, но много показателен за разглежданата тема.

Главният герой (с истинското име Димитър Великов) – поет, преводач, драматург, публицист, общественик – и днес се определя като принадлежащ едновременно *на българската и на румънската литература*¹. Най-важните моменти от живота и творчеството му потвърждават тази двойна принадлежност. Произхождащ от семейството на български преселници в Румъния, роден е в Браила, където учи и учителства. Следвал литература в Париж. Познанията, обществената му активност и патриотичният плам са причина за известността и авторитета му в широки – и румънски, и български – среди². След Освобождението пак пресича Дунав в двете посоки – живял известно време в родината си, по-късно е отново в Букурещ като български дипломатически представител.

Творчеството му също е свързано и с България, и с Румъния (а и с Франция)³. Поезия създава на трите езика – започнал на румънски, най-хубавите му стихотворения са на български⁴. Публицистиката му в букурещките издания говорят за истинско съпричастие с румънската култура⁵, а публикациите в „Български глас”, „Народност”, „Общ труд” свидетелстват за органичната му връзка с българското словесно творчество. Дори псевдонимите му за двете национални аудитории са два – „Великсин” и „Vellisson”.

Образът му би бил непълен без третия национален елемент – без френската литература, която изучава в Collège de France и от която пренася непознати дотогава у нас жанрове (сонет, сентенция).

На всичко казано дотук контрастират последните му години, изживени в пълно уединение в София и приключили със смъртта му в Париж през 1896.

¹ *Българска енциклопедия*, С., 1974, с. 140.

² Ел. Сюзюр, *Българската емигрантска интелигенция в Румъния през XIX век*, С., 1982, с. 56, 60, 70.

³ Ст. Таринска, *Литературната съдба на Димитър Великсин*. Във: Димитър Великсин, *Съчинения*, С., 1999, с.5-14.

⁴ *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p.899.

⁵ Р. Флоря, *Димитър Великсин в контекста на румънската литература от средата на XIX век*. Във: Великсин, *Съчинения*..., с. 367-371.

С „този” Великсин – мрачен самотник, „негатив” на някогашния деец – започва Вазовият разказ. Началото му сякаш е завършен портрет на една човешка развалина, неоставила следи:

Малцина в столицата познават тоя злополучен на вид старец, неговото име никъде не се слушаше, неговото съществуване никой не подозираше и не се интересуваше от него. Забравен от всички – и той бе забравил всички¹.

И все пак истинското постижение на текста е срещуположно – да покаже присъствието на отшелника в света подир него.

Първо свидетелство срещу забравата над Великсин е поезията му. Откъслечи от нея, цитирани в разказа, са запомнени от новото поколение. Някогашното ѝ признание от българи² и от румънци, потвърждава правотата си и по-късно.

Но по-важна от нея – и от признанието за нея – е последната воля на Великсин:

Той е завещал на България 60 000 лева... додето станат три милиона... С тая сума да се построят три болници: една в София, друга в Тулча, третя в Браила...

Значи на тоя мизантроп, на тоя саможивец, на тоя мрачен и леден човек последната мисъл...е била за отечеството, за благо на бедните!

Мир на твоя прах, Великсине!

С хуманния си жест забравеният не само „се връща” в живота, но и показва, че никога не го е напуснал, възлагайки на бъдещето да опровергае миналото.

Трите града, в които той „ще присъства” след смъртта си, отново принадлежат на двете страни, с които е свързан. У него България и Румъния не са разделени – напротив, заедно се вграждат в един по-висок, обобщен образ на отечеството, „неограничаван от никакви условности и лични симпатии”, поел в себе си благородството, човечността – и патриотизма – на героя.

Може да се отиде и по-далеч в разсъжденията – че този образ, прескочил историческите граници, рефлектира обратно върху изложението и коригира, доколкото изобщо е възможно при народния поет, „егоистичната” му любов към родината. Като съобщава, че букурещките издания смятат Великсин за румънски писател, Вазов е не „раздразнен от присвояването”, а *поласкан от вниманието* на една култура към неопенения у нас творец. Разказът е останал незасегнат от често срещаната ревност, която съпровожда интеркултурните явления.

¹ Вазов, *Събрани*, т. IX, с. 118

² Цитирано от Вазов изказване на Ботев: „Аз съм поет по душа, Великсин е поет по изкуство” (Вазов, *Събрани*, т. IX, с. 119).

Тъкмо при Иван Вазов – най-безкомпромисния родолюбец – своето и чуждото могат в румънски контекст да загърбят закратко противопоставянето помежду си и, макар за още по-кратко, частично да се застъпят. Образът на Румъния „отдалеч обстрелва” устойчиви понятия от речника на автора. Колкото и тесен да е теренът, върху който го прави, не остава съмнение, че може да го направи.

Вазовата Румъния, без да е „плътно изобразена”, има своя роля, динамика, сили на въздействие и осмисляне. Точно характеризирана и своеобразно функционализирана, тя присъства у предосвобожденския, а и у следосвобожденския българин.